

SÍRKERTEKRŐL.

A nagyvárosi csavargásaink ritmusában van egy *andante con moto*: egy séta, amely a sírkertbe vezet. A bőséges örömek országútján egyszerre csak élénk mered egy feketerácsos kapu, egy kőfal, vagy egypár márványrelief, esetleg csak egy mélyen zengő bibliai mondat: és egyszerre személytelessé válik bennünk minden hangulat, mely az elmúlásra emlékeztet. Egyetlen ilyen felkiáltójel egyszerre a legmélyebb húrokba csap. Az ember érzi, hogy minden, ami ezután következik, csak pleonazmus, szócifrázás ahhoz a valósághoz képest, hogy: halál. És soha és seholsem érezzük úgy az esztétikai hívásokat, mint a sírkertben. Sírkert — gondolom én is, te is —, milyen enyhe, ezüstös, levélhullásos, csendes szó. Milyen fájdalmas és mégis milyen kibékítő. Olyan egyszerű, mint egy románc, mint egy sokezeréves románc az ő örökké zsongó melódiájával. Mindnyájan tudjuk, micsoda érzéseket és gondolatokat fűzzünk hozzá, mindnyájan tudjuk, Hamlet lelke nélkül is, mivel adózzunk az öröklét és a megszűnés tépő filozófiájának.

Ami e pillanatban utunkba akad, az első sírkő. A halál angyala van rajta leeresztett szárnyakkal. Vagy egypár összekulcsolt kéz: jelöl az örök barátságnak. Vagy egy elhamvadt fáklya, egy elcsüggedt madár, egy tükörbevégtetett fénykép, aranyos-foltos szegélyvel. Gügyögő emberek picí kis szólása. Aki odalent pihen, lehetett valaha a legközvetlenebb és legtermészetesebb ember, de a holtá után az ő sírjára is ráfekszik a páthosz. Lehet, hogy valaha kemény és szótlan volt, mint a szemcsés gránit, lehet, hogy összeomlott csuklás nélkül és most túrnie kell, hogy mindennek az ellenkezőjét hazudja róla a siremlék, vagy mindennek az igazságát. Mikor az igazság is, hazugság is olyan fájdalmas lehet a holtaknak.

Nem érezték még önök: robogó vonatról, nyári délben, zaklatottan, falusi kis gyerekfejűk közt rohanva nem érezték, hogy egyszer, valamikor így volna jó pihenni? És nem érezték még a fonákját: egy kedves halottjuk sírja után járva a nagyvárosi temetőben, ahol zokogott, kiáltott, szemrehányón intett vagy hidegen csillogva az égre bámult minden kő, kripta, obelisz és emlékmű, nem érezték, hogy itt csak az élet folytatódik a kövek nyelvén? Hogy ez az élet muzsikája csiszolt gránitban és habarcsban elbeszélve. És nem folytatódott-e ez a gondolatsor olyan irányban, hogy vajjon mi jöhet tola a hálás kegyelet az élők és holtak közé valakit, akinek ott semmi dolga. Valakit, aki bár művész, vagy kőfaragó, akinek eszméi vannak vagy csak mesteroklevele, mindenképen útban van. Valakit, aki tolmácsul tolja fel magát a holtak és élők beszédjéhez, noha nem érti sem a holtak nyelvét, sem az élőkét.

Ebben az esztétikában, mely a halál országútját díszíti fel, minden csak arravaló, hogy eltávoztassa az élőkét a haláltól. S így nézve mindaz, amit a temető művészileg nyújt, csak a temető érdekességét növeli, de nem a stilszerűségét. Az egyiptomi Ramzeszektől Mausolus királyig, sőt a kispesti szatócs kriptájáig, minden siremlék a halhatatlanságért vívott csatából születik meg. S még ez is rendjén volna, ha a meghalni készülő maga csatázna a meg nem halásért. Ámde ő maga helyett a művészt küldi a csatába, a művészt, akinek itt többnyire nem a csata fontos, hanem a zsold. S micsoda meggyőződés nélküli harc ez: a fekete, fényezett gránittal vagy a fehér karrarai márvánnyal? És micsoda temperamentum híján levő harc, mely nem jut tovább, mint az amorettekig és a fáklyáig, a baglyokig és az elesett katonáig? A régibb temetők, a múlt század elejéig legalább a finom és kifejező emblémák nyelvén tudtak szólani. Az ő görög urnáikban, nehéz vázáikban, tört oszlopaikban, megfagyott gyermekeikben, sötét párkaikban és gyászló Vesza-szúceikben legalább egy mithikus nyelv páthoszával lehetett érezni, egy klasszicizmus suhant el az élők felett és meglegyintette a holtakat is. Ez sem az a nyelv, mely a nagy és néma érzéseket oldaná meg, de legalább az akkori gyász nyelve volt. S ha nem is a művészet, de legalább a kortörténet szempontjából érdekes.

Ámde milyen szürke és sivár az „úri“ temetőnek az a képe, mely a hatvanas-hetvenes évekkel köszönt rá a világra. Az a szomorú időszak, melyben a holtak világa csupa parcella, és a parcellák felett csupa merev, szenttelen kő áll és csak a méretek változnak s az évszámok változnak és a jelmondatok változnak, de végeredményben mindnyájan porból lettünk és csiszolt obeliszké leszünk. A gyáripar és az industrializmus kora legkönyörtelenebbül a holtakkal bánik el: en gros siratja őket és méretek után szabja az árakat. A halálban mindnyájan egyenlők vagyunk és ennek a hasznát leghamarább a sírkögyárosok vonták le, akik sietve szüntették be az egyéniséget. Milyen kellemetlen meglepetés egy kisvárosi, régi temető ódon kövei és emlékei után bebukkanni egy modern részbe s látni, hol válik a nemes gyász pompázó zokogássá. Amott még: mohlepte, piros márványkő, egyetlen törött lap a hantra fektetve. De mennyi gyengédség az írásában, a címerében, a koszorúban, mely a nevet körülfutja, mennyi halk hit az emlékezés erejében s milyen szerénység az odatámasztásban. Emitt a nagyszerűnek milyen keresése, milyen gazdagság s mekkora hidegség! Az ötleteknek ezen a szánandó szegénységén még az utolsó két évtizednek az a fogása sem segített, hogy az architektúra sietett a szobrászat segítségére. Az újabb temetők így logikusabbak, következetesebbek lettek: a központi kápolna, a halottasház, vagy a krematórium a szegélyező urnafülkével, az egységes kripták valami természetes szerkezetet adtak a temetőnek, melynek a tengelyébe vagy a főkapú esik reliefjeivel, vagy egy szép kilátó, melyet a végén egy jelentős blokk zár le szobrászati díszével. Csak ez a temetóművészet adhatta a világnak Père Lachaiseben a legszebb temetők egyikét s a Bartholomé szoborcsoportozatában ennek a kornak legjobb temető-architektúráját. Igaz, azért nem csupa halhatatlanság az, amivel az építész a halottakat megajándékozta. A modern temetőre kezd ugyanis ránehezedni az a német építészeti stílus, mely mindig ugyanaz marad, akár sétatéri padot csinál, akár síremléket, akár kiállítási kapubejáratot.

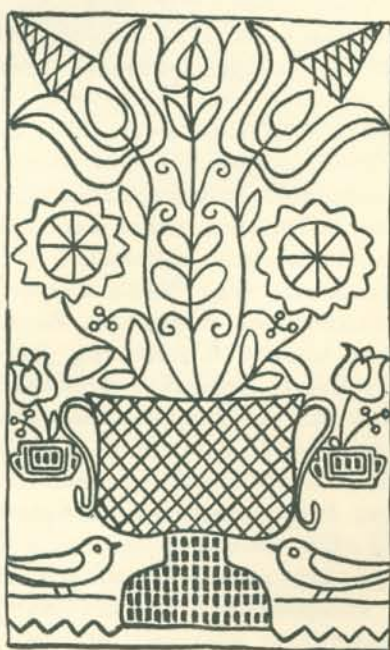
Pedig milyen kevés kell hozzá, hogy a halálnak egy ötlete megfogjon bennünket. És a gyász hangulatának mily kevés köze van a nagy és súlyos kötömegekhez! Legtöbbször csak egy odavetett kis megjegyzés, egy esetlegesség, a művésznek egy elfutó sóhajtása az, amit egy temető rengetegéből egy életre magunkkal hozunk. A Montmartre-temető furcsa, rendetlenül szétszórt sírkövei közt ott van a Heine új síremléke is, mindössze pár éves, de máris klasszikus a jelentéktelenségével. Az emberben jéggé válik minden megindultság, míg nézi a gyönyörű költőfej rossz kópiáját, míg olvassa a fájdalmas strófák cífra betűit és lapozza az azaleák közt szétszórt névjegyeket, melyeket kereskedelmi tanácsosok helyeztek a költő sírjára. De egyszerre csak tekintetünk megakad egy igénytelenül bevéselt muslicán. Egy szó nyílik meg előttünk: „Mouche“ — és elvonul egy pillanat alatt az utolsó szeretőnek a képe, az egyetlennek, aki bánatos kis fejét ráhajtotta a költő párnáira. Egy legyecské az egész célzás erre s mennyi fájdalom és mosolygás van ebben az egy célzásban! Vagy emlékszem, hogy egy alkalommal a bécsi temetőben jártam, éppen halottak délutánján, mikor tizezrével tolongtak az emberek a szép, pázsítás utakon és álmosan, opálos fénnel égtek már a kandeláberek lángjai. A bécsi temetőben van valami e város furcsa karakteréből. Nagy, komor obeliszkék mellett, melyek egy-egy nagy muzsikussirja felett állnak, ott vannak a névtelen táborszernagyok Walhallái és közbül egy-egy híres operettszínész nő vagy valcerkirály kokett géniusza. Bécs a temetőjében is életvidám vagy spanyolszertartásos. És ekkor egészen véletlenül egy kis gyerek sírja mellett haladtam el, melynek a keresztjén kívül csak egyetlen dísz volt: egy picí, kis ólomangyal, amint a síron térdel és imádkozik. Az, aki odatette, üvegburával takarta le, hogy ne fázzon, vagy egyéb baja ne essék. De hogyan volt letakarva és hogy térdelt ott a bura alatt imádkozva a csöpp kis angyal!...

Mert valóban: nem nagy attitűdökre van szüksége az áhitatnak, hanem kis megindultságokra. Csak erre kell gondolni, e szó mély értelmére: sírkert. Hogy az mit fejez ki, mit kíván, milyen hangulatnak akar kifejezést adni és minő téren ossza el a művész

ezt a hangulatot. S alighanem azok a legjobb és legművészibb temetők, melyek nem a cifra emlékek és a tarka kövek sokaságában keresik ezt a jelleget, hanem az egésznek nagy, összeolvadó egységében. A páréves müncheni erdőtemető, melyet régi bajor parasztemetők módjára ilyen egységes, nyugodt hatások szerint tervezett meg a városi tanács, jelentős haladás e vágyakozás felé. Annak minden része befejezett egész, az is, ahol a kripták, az is, ahol a sírkövek, az is, ahol a kovácsolt fejfák sorakoznak egymás mellé. S minden részében a temetőkert őselemei hatnak: a domboldal, az egymásra boruló fák, a kis kálvária, a kúszó repkények... S nem kerülhet egy sorba más sírkő vagy emlék, mint a mi művészileg oda való, és hogy odavaló-e, arra egy műértő bizottság ügyel. Nyilvánvaló, hogy az izlésnek e kötelező fegyelme ellen az egyéni szabadságvágy sokszor fellázad, de ki kell emelni, hogy efféle szigorúságra csak addig van szükség, amíg kiki maga is hozzászokik ahhoz, hogy a stílust meg ne rontsa. Még egységesebb és művészibb a hatás abban a temetőtervben, amelyet Hamburg város számára készített Läger karlsruhei építész. Az ő temetője a szó legszorosabb értelmében vett sírkert, melynek semmi sem zavarja meg a komor nyugalmát. Egy nagy, csendes medence feketén álló vizével magát a végtelenséget szimbolizálja. Körötte nagy ciprusok, melyeknek komorságát egy-egy oszlopon álló urna enyhíti: ezeknek az urnáknak mindegyike hamvvederül szolgál a régi kolumbárium-rendszer helyett, amely úgy rakta be a porokat tégelyekbe és állványokra, mint a patikus az orvosságot. S távolabb a sírok és a temetőrészeket, mind úgy, hogy együttvéve csöndes utáikkal egy enyhe, szép veduta képébe olvadjanak.

... Mert végre is a temetőnek legelsősorban a megengesztelés hangulatát kell magából kisugározni. Egy bírodalomét, amely felé nem sietünk ugyan nagyon és végre is nem kell hogy mindenáron magához vonzzon, de amellyel lassan-lassan mégis meg kell békélnünk. Csak egy kicsit több művészet dolga — és máris megbékélünk vele!

NÁDAI PÁL.

ERDÉLYI KÁLYHA-
CSEMPE.

CARREAU DE POËLE
DE TRANSYLVANIE.